

Prostor, prostorovost jako prostoralita a prostoralizace v geografických výzkumech
(A. Hynek, 14.3.2017 – Z0132, Urbánní a rurální studia, is.muni.cz)

Nejnovější geografické přístupy ve studiu prostoru, chápaného jako prostorovost, která je rozlišována na vnitřní – prostoralitu a vnější – prostoralizaci. Využívá se konceptu geografické zdatnosti, rovněž překládané jako geografických způsobilostí, potenciálu, schopností - *geocapabilities* formulovaných autory Solem, Lambert a Tani (2013). U nás je v tomto směru nejdále J. Vávra (2015).

Východiskem tohoto textu/textů je koncept dispozitivu v pojetí M.Foucaulta komentovaného G.Deleuzem:

2

Povodil Srdcovy projekt Trvale udržitelnosti
14.3.2018

U M. Foucaulta se jedná o soubor praktik diskursivních i nediskursivních, zahrnující vědecké výpovědi, filosofické systémy, instituce, zákony, normy a předpisy

Začneme přístupy používanými v současných vyspělých humánních geografích:

typ vědění	přístup	ilustrativní příklady
popisné	věnuje hlubší pozornost hledání cest, jež reprezentují geografie, které běžně vnímáme	statistické popisy, GISové vizualizace a mapy; vypátrání prostorových sítí a asociací; podrobnější představy jednotlivých míst.
zkušenostní	porozumění geografii jako součásti lidské zkušenosti	důraz kladený na zkušenostní poznatky získané prostřednictvím práce v terénu; humanistický zájem s porozuměním rozmanitých zkušeností jiných lidí se světem
(porozumějící) chápající	rozpoznání a využití významů z geografii světa	práce zaměřená na geografické reprezentace a na navazující diskurzy; často spojené s tzv. kulturním obratem
vysvětlující	vysvětlování, proč geografie světa vykazují formy a procesy, jež mají	geografická vysvětlení v rozsahu od prostorové vědy hledající prostorové zákony, k nyní běžnějším

		socio-prostorovým analýzám kauzálních procesů
kritické	důsledně hodnotící a posuzující geografie světa, rovněž vlastní i jiná jejich porozumění	kritika může být chápána jako široký postoj ke geografickému vědění; to také může být spojeno s pracovními verzemi, jež se výslovně označují jako formy "kritické geografie"

Tab.1: Přístupy k současné humánní geografii – schéma (In: Cloke P. et al., 2014, xxii)

Pokud jde o prostor, tak podle Kitchina (in: Kitchin,R., Thrift N., chief eds. (2009) stále převládá v prostorovém vědě absolutní pojetí prostoru (zákony a modely, geometrie měst) a v GISech, zatímco relativní pojetí prostoru jsou populární u radikálních a feministických geografů. V tomtož kompendiu uvádí N.Thrift, že svět se nám vynořuje nereflexivními a návykovými prostorovými praktikami, často nevědomými a instinktivními, provozovanými bez kognitivního a racionálního myšlení. Prostor, v němž lidé žijí je svou povahou absolutní, ale není jako takový tak vnímán a poznáván. Většina zaznamenaných prostorových procesů je založena na kognitivním prostoru – prostor je mentálně konstruován.

Zatímco bychom mohli obývat absolutní prostor, žijeme v kognitivním prostoru (produkt mysli), a proto bychom měli zkoumat vztahy mezi nimi – přístupy - psychologický (složky a geometrie) a fenomenologický (názory, hodnoty, porozumění, připojení).

Relační prostor – prostor není daný, neutrální a pasivní geometrie, nemá podstatu a účelnost, nýbrž je relační, kontingentní a aktivní, je produkován a konstruován lidmi, jejich sociálními vztahy, diskurzivními a materiálními praktikami, lidé mu dávají význam, což zpětně působí na sociální vztahy, či spíše utváří socioprostorové vztahy. De Certeau rozlišuje každodenní prostorové praktiky.

V geografické literatuře a kulturálních studiích najdeme metaforický prostor – města jako text, tělo, stroj, síť. Obdobně lze rozlišit virtuální prostor – internetové techniky, kyberprostor, chaotické geometrie. Sociálně chápanou prostoralizaci vymezuje Shields (2006) a wikipedie, <https://en.wikipedia.org/wiki/Spatialization> jako prostorové vztahy a vzdálenosti utvářené společenskými rozdíly, jejich rozmanitostí každodenních činností, reprezentací a rituálů.

Týkají se prostorových forem, jež procesně nabývají společenskými aktivitami, materiálními věcmi a jevy v neustálém aktuálním provozování, režimy zápolení, významy míst, pověsti sousedství. Jsou vázány na kulturní hodnoty, sociální významy, které podléhají časové proměně. Nabízejí tak i podoby hovorů, ba mýtů o místech, kognitivní mapování s praktickými ekonomickými dopady, např. v marketingu turistických destinací, důvěryhodnosti míst a oblastí, získávání referencí, značek měst. Prostoralizace jako prostorové formy/metafory, režimy prostorování, vždy trojrozměrné, na sebe berou: společenské aktivity, materiální věci, jevy, procesy, institucionalizované reprezentace, představitelství prostorových možných světů. Můžeme tak rozlišit prostoralizace hegemónické, performativní, režimové, součásti širších formací, prostorové propojení afektu a emocí. Shields ovšem rozvíjí zásadní koncept prostoru – *l'espace* – originálně pojatý H. Lefebvrem (originál 1974). V jeho perspektivě prostor společnosti, jako sociální prostorovost, je nahlížena jako simultánní vnímání, chápání a žití, nebo také jako materiální prostorové praktiky, vyvolávající nápaditě *reprezentace prostoru* a komplexní, kombinační, a nikdy úplně rozpoznatelné *prostory reprezentací*.

Obdobně Cloke P. et al. (2014, 940), definují prostorovost - prostorové uspořádání vztahů jak mezi lidmi, tak nehumánními věcmi. Termín klade důraz na tvorbu prostoru, tj. jak jsou místa sociálně a materiálně vytvářena, přetvářena a zažívána v kontextu měnících se ekonomických,

politických a kulturních vztahů mezi jinými místy, lidmi a věcmi. Zvažování prostorovosti také zahrnuje účinky, jež prostory mají na tyto vztahy a mocenské vztahy s nimi spojené. Připojíme ještě dva geograficky důležité koncepty - *objekty/věci a pole* (Spatial concepts – objects and fields - <http://spatial.ucsb.edu/spatial-concepts/>), jež popisují dvě základní, dichotomické, konceptualizace prostoru. Objekty jsou kolekce diskrétních, ohraničených entit, obvykle složené z geometrických elementů jako jsou body, přímky, křivky a polygony. Konceptuálně, objektově založená realita je považována za prázdný prostor naplněný odlišnými subjekty. Atributy jsou spojeny s ohraničenými vlastnostmi, jež definují a popisují objekty. Naopak, reprezentace na bázi polí vyplňují kontinuální prostor s vlastnostmi měřenými na všech lokalitách. Pole nabízí koncepční model prostorové variace a atributů samotných definujících pole, na rozdíl od zřetelných hranic.

Zkusme ještě jiný pohled: V italském seriálu, v němž vystupuje komisař Montalbano máme možnost sledovat jeho aktivity ve starém sicilském městě, které má historickou architekturu, v níž se odehrávají současné činnosti, procesy s hybridními jevy historickými a současnými. V původní prostoralizaci, která prochází změnami se odehrává současná prostorovost daná sociálně, ekonomicky, kulturně, politicky, technologicky i ekologicky. Můžeme také hovořit o prostorovosti vnější a vnitřní.

Zmíněné prostoralizace či prostorovosti můžeme považovat jak za realitu, tak i za pohled na ni – foucaultovský *dispozitiv* či mřížku, cosgrovovský *pohled* převzatý např. J.Wilyem (2009). To J.Malpas (2012, in Löw, 2016,viii) tvrdil, že postoj založený na relační teorii prostoru se stal dominantním, nicméně to nesprávně dalo vzniknout dojmu, že nyní víme jak bychom měli rozumět prostoru. Bohužel v tom pokračuje mnoho akademiků, kteří nemají valný zájem na pochopení prostoru, ale spíše používají rétoriku a imaginaci prostoru k politické argumentaci. Je snadné najít příklady dokumentující tuto argumentaci: Vhled do multiplicitní a heterogenní povahy prostoru a prostorovosti nás nutí napadnout lineární logiku kulturního rozvoje. Sama M.Löw (2016, ix) uvádí, že prostor jako relační uspořádání živých bytostí a sociálních statků rozvíjí jako teoretický koncept, s nímž mohou být takové rozmanité formace jako sítě, měřítka a území chápány jako specifická uspořádání objektů a lidí.

Význam a smysl prostorovosti spočívá ve velmi důležitém rozlišení úrovní geografického myšlení, které dává obsah vzdělávacímu konceptu Marzana a Kendalla (2007), v našem případě v přímém terénním studiu povodí Svitavy a také ve studiu podkladů jiných autorů zabývajících se tímto povodím. Většinou bohužel začíná i končí na prvních dvou úrovních. Souvisí to i s dalšími systémy myšlení, jimiž jsou v monografii Cloke et al. (2014, xxii) rozdílné přístupy používané např. ke konceptuálnímu rámcování a zkoumání témat chudoby: empiricismus, pozitivistivismus, fenomenologie, existencialismus, pragmatismus, marxismus, post-strukturalismus, feminismus. Tyto přístupy jsou použitelné pro řadu dalších geografických témat včetně studia prostoralizace povodí.

Ve studiu povodí Svitavy je možné použít i další přístupy, např. ODAPI, což je postup (technika) používaná v Nizozemsku – amsterdamskou univerzitou (prof. D.Schuiling), která byla u nás použita ve společném projektu Faculty of Environmental Sciences, University of Amsterdam, Masarykova univerzita, ÚHA Brno – Schuiling, D. et al.(1998).

O – *observation* čili pozorování, pohled návštěvníka, uživatele, obyvatele, plánovače, výzkumníka, vlastníka. Může začínat i prologem, impresí, mentální mapou, imaginací (representation of space, spaces of representation)

D – *description* aneb popis, slovní, obrazový, tabulkový území a jeho problémů funkčního prostorového využití (land use)

A – *analysis* neboli analýza formou *SWOT* : silné, slabé stránky, příležitosti a hrozby.

Využíváme rozhovorů se zúčastněnými, klíčovými osobami, dotčenými. Studium provádíme nejen ve dne, ale pokud možno večer i v noci. Bereme v úvahu současnou

politiku, hlavní aktéry, širší souvislosti, cíle i okrajové jevy. Důležité je stanovení priorit – hodnocení položek SWOT.

P – *programme* znamená program řešení problémů, zásahů nebo změn. Předpokládá se transdisciplinární přístup (úprava multidisciplinarity A.Hynkem). Neměl by být úzce zaměřený, nýbrž zahrnující rozmanitě: scénáře, plány, vize, ideje, předpoklady, argumentaci, zdůvodnění, odlišné možné cíle či rozmanitá témata.

I – *implementation* proposal spočívající v různých návrzích zlepšení stavu pro zásahy, změny formou doporučení, nákresů atd. Může spočívat v

- návrhu zóny – komplexního prostorového řešení
- public private partnership (PPP – spolupráce veřejného a soukromého sektoru).

Je možné použít i přístup ANT (actor-network theory):

Téma: urbánní problém, téma, úloha

Řešení: teorie sítí a aktérů (https://cs.wikipedia.org/wiki/Actor-network_theorie)

		lidé instituce firmy lidé instituce firmy.....	poznámky
01	Svitava, vodní síť kanalizace		
02	Územní plán master plan		
03	Prostorovost Socially imagined space		
04	Aktéři vnitřní inside actors		
05	Aktéři vnější outside actors		
06	Aktanti actants		
07	Agenti/manažeři Agents/managers		
08	Rozhodovatelé decision makers		
09	Podílníci shareholders		
10	Dotčení stakeholders		
11	Státní správa government		
12	Samospráva governance		
13	Nevládní sektor non-goverment		
14	Veřejný sektor		
15	Odborníci experts		
16	Politiky Policies/polities		
17	Náklady/užitek cost/benefit ratio		
18	Translační síť		podle

	translation network		Latoura
19	Dopady impacts		

Tab.2.: Teorie sítí a aktérů/aktantů, praktická aplikace.

ANTpPodrobněji:

1. Latour na příkladu Pasteura ukazuje, že:

- Vědci se stávají 'velkými' a mocnými', protože jsou schopni sepsat spojení a budovat sítě
- Tyto sítě se musí šířit zpětně i dopředu z vědeckých center (např. laboratoře) do 'ne-vědeckých' lokací (např. farem)
- Takto, tyto sítě běží napříč prostorem a působí tak, že spojují situované aktéry dohromady, čímž složení prostoru a usnadnění jednání/činů jsou úzce kombinovány
- Sítě jsou 'různorodé': jsou z rozdílných entit a zdrojů. Tyto entity a zdroje jsou kombinovány způsobem, že usnadňují šíření vědeckých faktů a artefaktů.

2. Latour vyžaduje pro vybudování sítí:

- Procesy 'translace' musí být vykonány tak, že aktéři a entity jsou zapsáni do síťových vztahů
- 'translace' znamená, že zapsaný autor je přesvědčován, aby se 'identifikoval' se sítí. To může znamenat některé modifikace v aktérově identitě a nebo to může znamenat nějakou modifikaci formy sítě, aby vyhovovala novému aktérovi (přijala?)
- 'translace' může být vykonána buď konsenzuálně nebo přinucením či kombinací obou.. Aktéři mohou být přesvědčováni, aby se k síti připojili, protože je to v jejich 'zájmu' nebo mohou být přinuceni navzdory svým zájmům.
- Jakmile jsou zapsáni do sítě, tak se vztahy mezi entitami musí stabilizovat. Tyto stabilizace jsou často delegovány na ne-humánní entity jako jsou technologie, protože materiály různého druhu jsou samy o sobě stabilnější než akce lidí. Krátce, technologie mohou vytvořit dobrý disciplinární (ná)stroj.

3. Latour se domnívá, že:

- Aktéři mohou jednat jedině ve shodě s ostatními. Aktéři se stávají aktéry jedině tehdy, když jiní vedou činnost ve způsobu schváleném a uznaném 'tím' aktérem
- Činnost je tak hluboce vztahová: může se konat jen tehdy, když se propojí aktéři, entity a zdroje. Tato propojení jsou po vzájemné dohodě v každodenních rysech socio-prostorového života
- Aktéři, entity a zdroje jen na závěr nabývají tvaru (získávají identitu) v síti vztahů (jakékoliv dřívější identity jsou pravděpodobně modifikovány nebo vymístěny v procesu zápisu). Aktéři a entity jsou tak ko-konstruovány v sítích.
- Protože sítě jsou svou povahou různorodé, pak spousta aktérů a entit musí být mobilizována, aby činnost byla účinná. To znamená, že když jakýkoliv aktér nebo entita opustí síť, tak celá operace je ohrožena. Takto mají všechny zapsané entity 'moc' svého druhu/svým způsobem.
- Tento pohled na akce znamená, že bychom měli přijmout 'symetrický pohled na potenciální aktéry: jak lidské, tak ne-lidské mají schopnost vykonat pohyb, který zajistí rozhodující důsledky pro síť jako celek

4. Představa prostoru v Latourově teorii sítí a aktérů:

- Prostor (a čas) jsou konstruovány v sítích, jsou 'utvářeny' z různých vztahů.
- Tak k analýze dílčích prostorů (a časů) musíme sledovat 'sítě, abychom následovali procesy, které konstruují prostor (a čas)

- Síť nikdy nepřehazují registry/záznamy nebo měřítka. Tak v následující konstrukci prostoru (a času), se nikdy nemusíme přesouvat z 'mikro' do 'makro' nebo z lokálního do globálního, spíše sledujeme síť kamkoliv vedou.
 - Teorie sítí/aktérů tak poskytuje jednoduchou terminologii (a jednoduchou metodologii) pro studium prostoru a prostorových vztahů. Prostě zdůrazňuje potřebu následovat/řídit se sítěmi a studovat materiály, jež jsou vytvářeny a vztahy stanovené mezi těmito materiály.
5. Vztah mezi sítí a místním prostorem může být řízen těmito hlavními způsoby:
- Síť prostě zahrnuje místní a plně je integruje do stávajících vztahů aniž dává prostor pro lokalizovanou volnost. Vznikají otázky k dlouhodobé účinnosti takové dominance, byť jak ukázal Foucault, takové vztahy nepochybně existují.
 - Síť je hluboce vnořena do lokálního a ztrácí svůj tvar a dosah. Opět se trochu zdá malá dlouhodobá budoucnost pro tuto síť jak lokality mohou snadno jít svou cestou.
 - Opravdová interakce mezi sítí a lokálním kontextem se koná tak, že obě se mění. Zdá se, že je to norma. Avšak říká nám to málo o pomínkách zahrnutí/zápisu, poněvadž se může stát mnoho variací v tomto uspořádání.
6. Mol a Law (1994) zavádějí tři hlavní prostorové typy:
- Eukleidovský neboli topografický prostor. Týká se prostorů pevných koordinát, s liniemi běžícími napříč povrchů (spíše ve stylu map s vrstevnicemi a dvojrozměrnými prostorovými reprezentacemi). Doel (1999) mluví o pointilismu – zájem o povrch a linie mezi body vede k pouze povrchovému pochopení prostorových vztahů.
 - Síťový prostor. Je to prostor ANT, zvláště v diskusích o dobře vedených, pevně skloubených sítích (Pasteur). Síťový prostor se skládá z různorodých vztahů běžně seskupených v sítích aktérů. Zájem o síťový prostor zaostřují příliš na pevně strukturované způsoby utřídění prostoru.
 - 'Tekutý prostor'. Je novým ohniskem pro teoretiky pracující v žánru AN a odkazuje na prostorové vztahy, které se neustále 'dějí', nabíhají, pohybují. Tento prostorový typ dobře ladí s pojmem prostorů multiplicity, který je tak ústřední v post-strukturalistické geografii.
7. Pro Deleuze prostor je:
- V procesu 'stávání'. Je výsledkem dynamických procesů a je vždy svého druhu emergentní trajektorií.
 - Subjektem k transformaci. Jeho reprodukce v procesech stávání se je založena na ne jednoduché replikaci, ale na změně a inovaci. Entity jsou vzájemně promíchány jak se vytvářejí nové vztahy. Takto prostor nabírá nové tvary a nové identity; je to vždy nové a vyvíjející se.
 - Mnohočetný v povaze, je vytvářen v 'opakujících se posloupnostech'. Tyto posloupnosti jsou vytvářeny v prostorových trajektoriích, jež mohou buď utvářet další multiplicity nebo vytvářet sjednocení různého druhu.
 - Navíc, odlišující se trajektorie nebo linie síly drží odlišné důsledky pro teritoria; mohou mít za výsledek deterritorializaci nebo reteritorializaci. Takto řada sil může působit ke sjednocení teritoriálních prostorů (možná využitím procesů vládnutelnosti) nebo mohou pracovat na narušení teritoriální souvislosti, proto odhalují různé multiplicity.
8. Pro Serrese prostor je také:
- Vícenásobný ve své povaze, takže různé procesy probíhají prostorem i kolem něj, čímž dávají vzniknout zvlněným krajinám prostorových vztahů.
 - Vytvořen z entit, jež jsou spojeny do vztahů, které mohou způsobit 'mezní blízkost i vytvořit vzdálenost'. Prostor je zcela vztahový/relační/relativní než absolutní;

jakýkoliv daný prostor je takto komplexním uspořádáním rozdílně skloubených vztahů

- Sjednocením vztahů vztahů. Poslové a komunikátoři mapující prostory 'v-mezi' vztahy mohou tvořit nové blízkosti a generovat něco souvislosti/koherence a stability, proto zvyšují rozeznatelnost teritoriálního stavu.
- Turbulentní a chaotické povahou sítě jen tvoří dočasné stálosti (nebo ostrovy stability) s nebezpečím, že se opět rozpustí do neuspořádaných toků časoprostoru. Aby zabránily rozpuštění takových sítí mohou použít buď topografické nebo topologické způsoby uspořádání.

Širší rámec ke studiu měst poskytuje monografie Knoxe a Pinche (2004, nejnověji 6.vydání z r. 2009):

Kvantitativní přístup

- popis statistickými údaji – tabulky, grafy, karto(dia)gramy, matematické rovnice
- vychází z neoklasické ekonomie a funkcionalistické sociologie
- nebere v úvahu hodnoty, postoje ovlivňující analýzu
- odděluje pozorovatele od pozorovaného
- D.Harraway – touha vidět vše odnikud (boží trik), mužské očumování

Behaviorální přístup

- nerealistické normativní teorie nejsou víc než to, co skutečně existuje
- studuje lidské činnosti a rozhodovací procesy v lidmi vnímaném světě
- opírá se o sociální psychologii a fenomenologii
- vychází z lidské zkušenosti

Strukturalistický přístup

- hledá mechanismy, jež hýbají externím světem
- přes přímo pozorovatelné abstraktním uvažováním konstruuje teorie
- kulturní struktury ovládají lidské chování
- pohledy: marxovský a antropologický
- zabývá se jednáním lidí, konflikty

Poststrukturalistické přístupy

- svět nelze vysvětlit jednou základní strukturou
- posuny a nestálé nerovnosti ve společnosti jsou reflektovány různými reprezentacemi
- reprezentace = jazyk, intelektuální teorie, reklama, pop music, města....
- reprezentace zahrnují sdílené významy = diskurzy
- tyto diskurzy (slova, ideje...) reflektující vnější svět jej nenapodobují, ale tvarují jej a utvářejí (příklad – homosexualita)
- slova nejsou neutrální, mají svou moc danou svými vespod se nacházejícími předpoklady a významy
- klíčem k porozumění diskurzu je 'kulturní obrát' -antropologicky pojatá kultura představující systém sdílených významů
- kultura se projevuje v distribuci zboží, práv, potřeb atd. mezi různými skupinami a prostory

Metafory a podoby odpovídají časoprostorové proměnlivosti území i vizím jejich proměny

Nový přístup – enaktivní/zjednávací

P.Urban (2014) chápe z pozice enaktivního přístupu v současné kognitivní vědě kognitivní procesy jako „interaktivní mezi aktérem a okolím/prostředím, projevují se i interakcí se socio- kulturně normativním prostředím“. Naše rozhovory se studenty při kresbě jejich percepčních map v terénu, nikoliv v laboratoři, ukázaly, že nejsou jen smyslové, nýbrž jsou i

'kontaminovány' jednak jejich zkušeností, jednak vlastní osobnostní projekcí jak do mapovaného prostředí, tak do jejich tvorby, rozhodně nejde o čistě jednosměrný tok podnětů z prostředí. J.Burian (2005) překládá 'enaction' jako 'zjednávaní a toto poznávání je podle něj vtělené do prostředí, propojené s ním, není jen conceptualizované. Možná jde, podle našeho názoru, o deleuzovsko-guattariovské 'becoming', reprezentace je zřejmě provázána perceptivy a afekty. To se pak naplno projevuje v kognitivních mapách typu 'imagery', jež jsou navrstvenými 'plošinami' interakcí aktéra a prostředí ve smyslu uváděném P.Urbane (2014) dané právě sociálními interakcemi včetně socio-kulturně normativní vrstvy. Nabízí se zde relační pojetí prostoru v leibnizovské tradici dané vazebností těles, řečeno jinak – jejich multimodalitou. Neomezujeme se jen na navigaci, byť její studium je přínosné. I.Havel (2012) je ve svém abstraktu výstižný, když zdůrazňuje vzájemnou souvislost vnímání a jednání a podle něj: „enaktivní přístup považuje mentální procesy za součást senzomotorické aktivity organismu v prostředí“, čímž se lidská mysl neomezuje na „algoritmický proces nad symbolickými reprezentacemi“. Nepochybně je klíčová schopnost jednat v prostředí, která propojuje vnímání a jednání.

Inspirováni těmito idejemi jsme se pokusili ve studiu Rapotinské kotliny formou vzdělávacího projektu zaměřeného na aplikaci výsledků mapování v tématu trvalé udržitelnosti území, tedy intencionální, orientované ve stylu 'targets and measures': stanovením cílů a opatření k jejich prosazení v performativním pojetí. Vycházelo z důkladného studia literárních a mapových podkladů spojeného s jejich akčním terénním ověřením a orientací na další jednání, pro něž jsou percepční a kognitivní mapy znalostním podkladem bez něhož by propozice trvalé udržitelnosti neměla adekvátní podklad. Sledovali jsme i metakognici – způsob osvojování a využívání kognitivních procesů, jež nelze oddělovat od jednání. Základní osa byla vzdělávací, od percepce přes vlastní kognici k 'imagery', v níž nelze reprezentace místa/prostředí apriorně podceňovat, ale je nezbytné je rozvíjet ('becoming').

Nejnovější velmi inovativní přístup v posthumánním myšlení předložil L.Debreuill (2015), který lze také označit jako postkognitivní: je to koncept intelektivního prostoru, který např. rozlišuje cogitatum (co se myslí) a cogitandum (co je třeba myslet). Intelektivní znamená otevřenější než kognitivní, je sdílenější než intersubjektivita, zřetelně semantické, týká se myslí nepodřízené jazyku, jež je neprůhledný, otevřený a operativní, často se za jeho komplexitou skrývá komplikovanost.

Literatura

- ANDERSON, B., HARRISON, P., EDS. (2010): Taking Place: Non-representational Theories and Geography. Ashgate, Farnham, 393 s.
- CLOKE, P., CRANG, P., GOODWIN, M. eds. (2014): Introducing Human Geographies, 3rd ed. Abingdon, London: Routledge, 1058 s.
- DEBREUILL, L. (2015): The Intellective Space. Thinking beyond cognition. Posthumanities 32. University of Minnesota Press, Minneapolis, 181 s.
- DE CERTEAU, M. (1984): The Practice of Everyday Life. University of California Press, Berkeley, 232 s.
- HYNEK, A. (2014): Mentální mapy míst. In: Diviaková A. (ed.), 2014: Stav a trendy integrovaného manažmentu životného prostredia. Vydavateľstvo TU vo Zvolene, 220 pp., vedecká monografia, p.196-213.
- HYNEK, A., NOVOTNÝ, G. (2017): Humánní geografie ve výuce trvalé udržitelnosti a urbánních/rurálních studií. In: Fyzickogeografický sborník 15, ed. V.Herber, Fyzická geografie – krajinná ekologie – udržitelný rozvoj. Příspěvky z 34. výroční konference Fyzickogeografické sekce ČGS konané 8. a 9. února 2017 v Brně. Brno, Masarykova univerzita, s.51-59.
- LATOUR B. (2005): Reassembling the social: an introduction to actor-network-theory. Oxford:

- Clarendon. 328 p.
- LEFEBVRE, H. (1974): Production de l'espace, anglický překlad (1991): The Production of Space. Blackwell, Oxford, 461 s.
- LÖW M. (2016): The Sociology of Space. Materiality, Social Structures, and Action. Palgrave Macmillan, New York, 324 s.
- MARZANO, J., KENDALL, J. (2007): The New Taxonomy of Educational Objectives. 2nd ed. Corwin Press, A Sage Publications Company,, Thousand Oaks, 209 s.
- PUMAIN, D. in HYPERGEO: <http://www.hypergeo.eu/spip.php?article181>
- SHIELDS, R. (2013): Spatial Questions. Cultural Topologies and Social Spatialisations. SAGE, London, 217 s.
- SHIELDS, R. (2006): Knowing Space. Theory, Culture, Society, vol. 23, issue 2-3, s. 147-149.
- SCHUILING, D. et al. (1998): The Brno audit . Analysis and proposals in three neighbourhoods – Židenice, Vinohrady, Nový Lískovec. ÚHA, Brno, 85 s.
- SOLEM, M., LAMBERT, D., TANI, S. (2013b): Geocapabilities: Toward An International Framework for Researching the Purposes and Values of Geographical Education. RIGEO. Review of International Geographical Education Online, s.214-229.
- THRIFT, N. (2008): Non-Representational Theory. Space-Politics-Affect. Routledge, London and New York, 336 s.
- VANNINI, P. (2005): Non-Representational Theory and Ethnographic Research. (česky A.Hynek, 2017.) (<http://ferrytales.innovativeethnographies.net/sites/default/files/Non-RepresentationalTheoryAndEthnographicResearch.pdf>)
- VÁVRA, J. (2015): Geografické schopnosti v geografickém vzdělávání: Obecná východiska a specifikace pojmů. <https://www.researchgate.net/publication/286001981>, 20 s.
- WYLIE, J. (2009): Landscape (Key Ideas in Geography). Routledge, London, New York, 264 s.